

ОСНОВНИ ОБЛИЦИ КРИВИЧНОПРАВНОГ РЕАГОВАЊА НА МАЛОЛЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ У ДОКТРИНАРНОМ И УПОРЕДНОПРАВНОМ СМИСЛУ

проф. др Милан Шкулић

професор Правног факултета Универзитета у Београду, судија Уставног суда Републике Србије, skulic@ius.bg.ac.rs, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4515-1852>

др Ивана Стевановић

виши научни сарадник, директор Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду, ivanacpd@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4588-3447>

Апстракт: У раду аутори анализирају основне упоредноправне моделе кривичноправног реаговања на малолетничку делинквенцију, уз посебан осврт на модел који постоји и развија се у Србији који према многим својим елементима испољава врло упадљиве сличности са модификованим правосудним моделом. Са друге стране, механизми за примену начела опортунитета кривичног гоњења су већ сами по себи израз принципа минималног интервенисања, што је основно обележје модела минималне интервенције, а када се кривично негођење малолетника, односно обустава претходно већ покренутог поступка према њему условљава испуњењем одређених обавеза које се тичу измирења са оштећеним, наш систем испољава елементе ресторативног правосуђа, односно ресторативног модела. У основи већина савремених поступака према малолетницима и уопште кривичноправних система за малолетнике одликује се тиме да се у њима комбинују елементи једног од теоријски конципираних модела и одговарајући елементи једног или више других модела малолетничког правосуђа.

У раду аутори су се посебно осврнули и на неопходност унапређења правних система како би адекватно реаговали на проблем малолетничке делинквенције што се односи и на Републику Србију. И због наведеног, аутори указују и да наше ново „кривично право за малолетнике” - материјално, процесно и извршно, мора да настоји да се оствари добар баланс између потребе да се задрже добра и у пракси проверена нормативна решења, а да се у исто време отклоне и неки очигледни пропусти и недостаци.

Кључне речи: малолетници, деца, малолетничка делинквенција, кривично право, кривично процесно право.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Малолетничко кривично право, као појам који у свом тоталитету обухвата како материјално, тако и процесно, те извршно кривично право које

се примењује у односу на малолетне учиниоце кривичних дела, подразумева у доктринарном смислу и проучавања бар у одређеној мери, етиологије малолетничке делинквенције (Шкулић & Стевановић, 1999, 9). Упуштање у мање или више масовно вршење кривичних дела, као и друго социјално девијантно понашање, које претходи или следи делинквенцији најмлађих популационих слојева,¹ не представља друштвену појаву коју је тек савремени свет регистровао (Shoemaker, 1990, 7-12). Пре око 6.000 година један египатски свештеник написао је хијероглифима на зиду неке гробнице крајње дефетистичку констатацију: *Наша се земља дегенерисала у овим последњим данима. Постоје знакови да је свету дошао крај, јер деца више не слушају своје родитеље.*² Тридесет шест векова после њега, али још увек много година пре нас, велики грчки филозоф написао је такође нешто на ту тему: *Деца сада воле луксуз, она имају лоше владање, презир према ауторитету, она показују непоштовање старијих и воле брбљање уместо учења. Деца више не устају када старији улазе у просторију. Она противрече својим родитељима, брбљају пред друштвом, похлепно гутају посласнице са стола, прекрсте непристојно своје ноге и тиранишу своје учитеље.* Уосталом, сличних жалопојки наслушали смо се и од наших бака, дека и родитеља, а и наша деца ће их вероватно чути од нас: *Данашња је младеж неваљала, а некада је то било другачије.* Када би непослушност деце (као у цитату са фараонске гробнице) била основни критеријум блиског краја света, онда би катаклизма још давно наступила. Али, на срећу, није тако, а односи родитеља и деце, као и уопште деце и младих са одраслима, показују у сваком

¹ Традиционално се, под нужним утицајем нормативних кривичноправних критеријума, под малолетницима подразумевају лица која су малолетна у смислу правила кривичног права, исто као што су „деца“ лица која, сходно тим правилима, не достижу лимит старосне границе кривичне одговорности. Али, у једном ширем теоријском смислу може се говорити о „криминалитету младих“, код кога делинквентна популација не представља малолетнике у строгом кривичноправном смислу, али због својих година ипак представља посебну феноменолошку категорију, што наравно има одређеног формалног, али и фактичког утицаја и на њихов кривичноправни положај. Према схватању многих немачких криминолога, у криминалитет омладине (*Jugendkriminalität*) спада вршење кривичних дела од стране лица која нису навршила 25 година (Sauer, 1950, 108). Поред тога, бројна феноменолошки усмерена истраживања потврђују да у савременим друштвима далеко највећи број укупно извршених кривичних дела у одређеном времену и на одређеном простору врше „млади“, односно лица која нису навршила 25 година (Bloch, H. A. & Geis, G. 1965, 147).

² И у Светом писму се наводи: „Дете још не осећа у себи душу, и стога са њим не бива оно што бива с одраслим човеком кад у њему у исти мах говоре два несложна гласа. Један говори: поједи сам, а други: подај ономе ко иште! Један говори: врати, а други опрости! Један говори: веруј у оно што кажу, а други: промисли сам. И што је човек старији, он све чешће чује та два несложна гласа: један је глас тела, а други је глас духа. И добро ће бити ономе човеку који научи да слуша глас душе а не глас тела“ (Мат. VI, 24).

друштвеном раздобљу одређене сличности у виду бројних и разноврсних неспоразума, па чак и мање или више жестоких конфликта, што се најчешће може објаснити познатим „генерацијским јазом“, када генерација одраслих „заборавља“ на сопствене неспоразуме са „неким другим одраслим“ у време када су они били припадници најмлађих генерација, док се деци и младима чини да су они сами далеко од година које представљају „старосно обележје одраслих“, уз осећање да никада неће сувише личити на своје родитеље.

Стварност је, по правилу, најчешће другачија и „вечита деца“ (*синдром Петра Пана*) у ствари представљају ретке изузетке, а никада не правило. Међутим, бројни проблеми зачети у детињству и младости производе веома изражене консеквенце у старијем животном добу, а некада и до самог краја биолошког бивствовања човека. О неким аспектима таквог деловања „продужене руке“ детињства и младости уче нас разне психоаналитички оријентисане теорије, као и психолошке доктрине уопште, а неке реалности произилазе како из постулата криминалистике, криминологије и неких других кривичних наука, тако и из статистичке и у пракси добро познате чињенице да већина деце делинквената, као и малолетних преступника, раним вршењем кривичних дела ступа на „добро утабану стазу“ у правцу „друге стране закона“, што је најчешће праћено „спаљивањем мостова иза себе“, чиме се онемогућава повратак неделинквентном начину живота. Проучавање криминалитета у општем смислу неизоставно је везано за поклањање посебне пажње делинквенцији младих, зато што већину кривичних дела чине лица која су млађа него општа популација (Conkin, 1981, 130).

По правилу се у науци пре говори о „малолетничкој делинквенцији“ него о „малолетничком криминалитету“. Често се у криминолошкој литератури објашњава да између *делинквенције* и *криминалитета* постоји „круцијална разлика“, јер се криминалитет односи само на вршење кривичних дела (злочина, према уобичајеној терминологији у англосаксонским земљама), док делинквенција подразумева и све друге врсте понашања које се могу сматрати деликтима, па се ту и сврстава понашање које би се у ширем смислу сматрало „антисоцијалним“ (Goldson (ed.), 2008, 131). У ствари, чини се да ово схватање није апсолутно, јер врло често се термини *делинквенција* и *криминалитет* поистовећују, док израз *антисоцијално понашање* (Newburn, 2007, 717) има другачију конотацију и шире значење, које у великој мери превазилази уобичајену (кривично)правну оптику (Шкулић, 2024, 19).

Слично као што се за малолетника у кривичном поступку не користи термин *окривљени* и исто као што се малолетник, без обзира на то што је доказано да је учинио кривично дело, формално не оглашава кривим, осим када се осуђује на казну малолетничког затвора, што све представља израз како посебног кривичноправног/кривичнопроцесног положаја малолетника, тако и деловања начела термилошке повлашћености у односу на ову категорију учинилаца кривичних дела, чини се да није адекватно ни

коришћење израза *криминалитет малолетника* (који је иначе уобичајен када се ради о пунолетним учиниоцима), већ би бољи термин био *делинквенција малолетника*. Под изразом „делинквенција“ подразумева се искључиво вршење кривичних дела од стране малолетника, а не и нека друга понашања која би се могла сврстати у тзв. антисоцијално понашање, односно друге облике деликата, који не представљају кривична дела, сходно класичним правилима из домена начела законитости.

2. ОСНОВНИ ОБЛИЦИ ПРАВНОГ/КРИВИЧНОПРАВНОГ РЕАГОВАЊА У ОДНОСУ НА МАЛОЛЕТНИКЕ КАО УЧИНИОЦЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА И ТИПОВИ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА ПРЕМА МАЛОЛЕНИЦИМА

Типови кривичне процедуре, како опште, попут редовног кривичног поступка који постоји у нашем кривичном процесном законодавству, као и у већини других држава, тако и посебне процедуре (као што су нпр. поступак према малолетницима, или различити облици сумарног поступка), не могу се тако лако сврстати у одређене моделе или обрасце (Шкулић, 2022, 57). У доктринарном смислу, могуће је да се кривични поступци различитих правних система у односу на малолетнике, као и уопште официјелни поступци који се воде према малолетним учиниоцима кривичних дела (а који некада не спадају ни у кривичне поступке, већ се воде пред административним органима или посебним облицима социјално-институционалног карактера), разврстају у одређене групе, руководећи се притом *принципом сличности*, који се огледа у преовлађивању одређених кривичнопроцесних начела, правила или специфичности у одређеним процедурама, које се на основу тога могу груписати према одређеним моделима. У складу са тим резонем, анализираћемо основне моделе поступка према малолетницима у упоредном праву, који се свде на неколико типичних, односно према одговарајућим обележјима типизираних модела, који се тичу како типа поступка/кривичног поступка, тако и уопште, облика правног/кривичноправног реаговања на деликте малолетника. Ту спадају:

- 1) заштитнички модел;
- 2) правосудни модел;
- 3) модификовани правосудни модел;
- 4) партиципативни модел;
- 5) модел контроле делинквенције;
- 6) корпоративни модел.

Осим претходно наведених модела поступка према малолетницима, могуће је њихово дефинисање и на нешто другачије начине, при чему већина аутора који се баве овом проблематиком полазе од постојања *заштитничког модела и правосудног модела*, као одговарајућих *антипода* који представљају основне према нормативним решењима међусобно супротстављене моделе, а

онда тим базичним моделима додају још и неке друге моделе. Тако неки аутори уз правосудни и заштитнички модел, као посебне моделе поступка према малолетницима, наводе следеће моделе, који се могу уочити у појединим европским земљама (Cavadini & Dignan, 2007, 19-20):

- 1) модел минималне интервенције;
- 2) модел ресторативног правосуђа;
- 3) неокорективни модел.

Подела типова поступка према малолетницима и облика основне правне/кривичноправне реакције према малолетним учиниоцима, на различите моделе заснована не само на нормативном анализирању различитих кривичноправних система у упоредном праву, приликом чега се, на основу запажених сличности и разлика, врши њихово разврставање на различите моделе, већ она суштински произлази и из одређених теоријских концепција присутних у низу радова посвећених кривичнопроцесним аспектима малолетничке делинквенције.

Овде свакако треба имати у виду и да одређени модел поступка истовремено, по правилу, подразумева и постојање одређених мање или више специфичних материјалноправних правила која се у конкретном моделу примењују у односу на малолетне учиниоце кривичних дела, што се некада може односити било на типове санкција и мера које се према малолетницима примењују (на пример, медијација је типична за модел минималне интервенције, исто као што су казне и друге „оштре“ кривичне санкције типичне за неокорективни модел), а некада се чак ради о законском омогућавању да у предмет одређеног поступка према малолетницима спадају не само кривична дела учињена од стране малолетника, већ и тзв. антисоцијално понашање, што је, на пример, посебно карактеристично за партиципативни модел, као и за неокорективни модел.

2.1. Заштитнички (протективни) модел

Протективни или заштитнички модел кривичног поступка према малолетницима је тип поступка који још увек доминира у многим савременим кривичнопроцесним системима, али све ређе у свом чистом виду, већ најчешће значајно модификован елементима других модела, а пре свега правосудног модела. Овај модел се у радовима на енглеском језику (што је доминантно у упоредноправним анализама) означава као „welfare“ модел, односно *welfare систем малолетничког правосуђа*, што се своди на модел „добробити“ за малолетника, односно модел чији је примарни циљ да се у односу на малолетника примени мера и облик поступања који су најадекватнији са становишта остварења основних интереса самог малолетника и чиме се највише доприноси добробити малолетника.

Заштитнички модел правосуђа за малолетнике је последњих деценија помало „на лошем гласу“, до чега је дошло из неколико основних разлога:

1) Тај модел се често повезује са правном традицијом некадашњих реалсоцијалистичких држава (али и иначе, „јаких“ држава),³ када је држава сувише „патерналистички“ и „контролно“ поступала и иначе, у односу на учиниоце кривичних дела, а нарочито у погледу малолетника;⁴

2) Заштитнички модел се често сматра одразом претеране државне интервенције, што се нарочито напада од стране оних аутора који су наглашене либералне оријентације, као и у делу теорије који се начелно залаже за давање веће слободе „вољи“ лица против којег / према којем се води кривични поступак;

3) Заштитнички модел се сматра изразом негације саме воље малолетника, јер он у типичном оваквом моделу, баш у циљу његове заштите, односно његове добробити (што се често критикује као веома контроверзно и контрадикторно), нема довољно процесних права; читав низ виталних одлука доноси се без давања могућности њему самом да искаже свој став, а све то „у име заштите малолетника“, а што се онда у пракси понекад своди на озбиљну противречност да се малолетник „штити више него што би он сам себе штитио“.

Заштитнички модел правосуђа за малолетнике развијао се под снажним утицајем одређених криминолошких, психолошких, педагошких и других хуманистичких наука. Основне концепцијске поставке заштитничког модела заснивају се на давању преваге социјално-педагошким и психолошким аспектима малолетничке делинквенције, која се примарно објашњава друштвеном условљеношћу, при чему се у други план потискује проблематика кривичноправног субјективитета малолетника према којима се води поступак. Типичан пример овакве криминолошке оријентације представљају нам *Kliford* и *Mekej*, наводећи поставку *Tanenbaum*-а: „Криминалац је производ заједнице“, како у појединим радовима наводи професор Игњатовић (1997, 138).

У радовима на енглеском језику овај модел се традиционално означава као „welfare“ модел. Такав модел се начелно усмерава на решења којима се у првом реду тежи добробити за малолетника, чак и ако је то скопчано са одступањима од класичних поставки кривичног правосуђа. Кривични

³ Овде треба, на пример, имати у виду да је први немачки Закон о судовима за малолетнике (као претеча садашњег JGG), усвојен тридесетих година прошлог века у време када су на власти били нацисти. Наравно, то не значи априорно да се радило о лошем закону, нити је у том делу иначе неспорно злочиначки нацистички режим имао неке посебне „негативне интенције“, већ је то само израз једне опште тенденције диктаторских држава да поклоне посебну пажњу „поступању“ са омладином, а то се понекад одражава и у области правосуђа за малолетнике.

⁴ На пример, у СССР-у (а делом је то још увек и у Русији), малолетни делинквенти често нису упућивани у „праве“ затворе, односно „малолетничке затворе“ већ у специфичне „колоније“, које су представљале врло особени облик лишења слободе.

поступак утемељен на принципима протективног модела првенствено је оријентисан ка упознавању свих релевантних социјалних и психолошких обележја малолетника према коме се поступак одвија, у циљу дефинисања конкретних узрока и карактеристика његовог делинквентног понашања. „Есенцијална филозофија“ специјализованог суда за малолетнике у овом моделу се огледа у „индивидуализованој правди“, при чему се у поступку преплићу „право и наука“, а посебно хумане науке, попут биологије, социологије и психологије, у циљу изналажења најпогоднијег третмана за малолетника, при чему се радије приступа превенцији него репресији (Sheridan, 1995, 1). Тежиште поступка се преноси са кривичног дела које је учињено на личност учиниоца, тако да се у оквиру поступка велика пажња поклања примени ванправних метода упознавања личности малолетника, његове породичне и шире социјалне средине. Питање кривице малолетника потискује се у други план (Обретковић, 1995, 44).

Уопштено посматрано, основне процесне специфичности заштитиничког модела јесу:

1) употреба различитих кривичнопроцесних термина (нпр. у нашем законодавству малолетник се не назива „окривљени“, нити се тај посебан поступак обележава атрибутом „кривични“);

2) специјализација (у мањој или већој мери) правосудних органа (нпр. у Немачкој постоје не само посебне судије за малолетнике, већ и посебни државни тужиоци, а такав је случај и код нас, где је специјализација и много формалније природе),⁵

3) неформалнији поступак – у поступку има мање формализма и крутих правила, чиме се вршење већине кривичнопроцесних радњи током одвијања процедуре прилагођава личности малолетника;

4) стварање процесних правила која као свој основни *ratio legis* имају упознавање личности малолетника (*микropsихолошки аспект*) и прилика у којима живи (*микросоцијални аспект*);

5) уношење бројних инквизиционих елемената у поступак (Bayer, 1997, 191-194); кривична санкција се у односу на малолетника по правилу изриче у релативно одређеном трајању, тако да се дужина њеног извршавања не одређује у моменту изрицања, већ се тада само утврђују њени распони (минимум и максимум), а дужина конкретног трајања у оквиру тако одређеног распона зависи од понашања малолетника и степена успешности третмана садржаног у санкцији.

⁵ У § 36 Закона о судском поступку према малолетницима Немачке (JGG – *Jugendgerichtsgesetz*) наводи се: „За поступке који спадају у надлежност судова за малолетнике, постављају се државни тужиоци за малолетнике“, а у § 37 се заједно одређују критеријуми избора, како за судије за малолетнике, тако и за државне тужиоце за малолетнике, тако што се наводи: „Судије при судовима за малолетнике и државни тужиоци за малолетнике треба да поседују васпитну способност и искуство у васпитању младих.“

Наш позитиван поступак према малолетницима по већини својих доминантних обележја спада у заштитнички модел, али са такође прилично бројним и веома израженим елементима правосудног модела (што је, иначе, типично у савременом европском кривичном праву за малолетнике), тако да наш поступак према малолетницима у великој мери има сличности и са „модификованим правосудним моделом“, исто као што су у њему присутни и елементи неких других модела поступка према малолетницима.

Елементи протективног модела су у нашем закону некада (до усвајања новог Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица) били још израженији, а новим законским решењима су, с једне стране, појачани одређени елементи правосудног модела, попут давања веће улоге самом малолетнику у поступку, док су, с друге стране, широко развијени бројни тзв. диверزيونи механизми.

2.2. Правосудни модел

Правосудни модел представља тип поступка према малолетницима који се према низу својих елемената може дефинисати као *процесни антипод* протективном моделу. Наиме, енглеска реч „justice“ има више значења, а два су основна: 1) правда, или „правичност“ и 2) правосуђе. У контексту означавања типа или модела поступка о којем је реч, ради се о другом значењу ове енглеске речи, па се стога овај модел може означити као правосудни модел, чија је суштина да се у њему тежи да он у највећој могућој мери буде сличан класичном судском поступку, који се води и у односу на пунолетна лица, али по правилу, уз увођење низа посебних правила која важе само за малолетнике према којима се води поступак. Такође, у овом моделу инсистира се на давању, током трајања процедуре и у различитим процесним формама, већег значаја вољи самог малолетника према коме се одвија поступак (Freeman, 1983, 86-87).

Правосудни модел је практично настао на основу критика протективног модела, за који се истиче да дерогира читав низ традиционалних права окривљеног у кривичном поступку. Главни заговорници овог модела су многи амерички правници, криминолози и представници социјалних служби, који тиме декларативно теже да дају предност универзалним људским правима у домену правосуђа, у односу на потребу заштите малолетника која се спроводи без обзира на његову вољу. Неки аутори чак истичу да негирањем аутономије воље малолетника током поступка, иако је то мотивисано потребом његове заштите, малолетник постаје предмет институционалне интервенције (како током кривичног поступка, тако и касније за време извршења кривичних санкција), захваљујући којој може да трпи већи степен репресије него пунолетна лица која су учинила иста или слична дела.⁶

⁶ *Ибидем.*

Правосудни модел је и у Европи стекао бројне присталице, и то посебно осамдесетих година, које су се одликовале завршетком периода изразитог економског благостања и великим порастом малолетничке делинквенције (уз чешћу повезаност малолетних делинквената са веома тешким облицима криминалитета, попут организованог криминалитета, те кривичних дела повезаних са злоупотребом дрога), што је истовремено праћено повећањем великих миграционих кретања, те резултирало читавим низом бројних и тешко решивих проблема (Zermaten, 1994, 171-72). У процесном смислу, правосудни модел више инсистира на слободи воље малолетника током поступка, санкције се изричу по правилу у одређеном трајању, а у генералном смислу се инсистира на одговорности малолетника у односу на његово делинквентно понашање, сходно чему првенствено он и мора да сноси последице таквог понашања. Сматра се да су у Европи Италија и скандинавске државе могле да се сматрају као примери правосудног модела.

2.3. Модификовани правосудни модел

Данас се у литератури, као посебан модел, често спомиње и *модификовани правосудни модел*, који је претежно заступљен у Холандији и Канади. За овај модел је карактеристично да се поступак према малолетницима стриктно дефинише као кривични поступак, тако да има све основне особености карактеристичне за кривичну процедуру уопште, али тако да се у њега уводе процесни механизми којима се посебно води рачуна о посебним потребама малолетника, што представља рефлексију основних поставки заштитничког модела (Winterdyk, 2002, 17-18).

Модификовани правосудни модел, у ствари, представља одређену комбинацију елемената правосудног и заштитничког модела, али тако да се, по правилу, ту ради о правосудном моделу на који се „калеме“ одређени механизми из заштитничког модела, па се он на такав начин мења, али тако да не промени своју доминантну физиономију. Он се назива „модификованим“ правосудним моделом, јер је у основи правосудни модел, али је модификован елементима који су иначе карактеристични за заштитнички модел. Сходно овој дефиницији чини се да и позитивни поступак према малолетницима Србије има одређене важне елементе овог модела, уз још увек прилично доминантне примесе заштитничког модела.

Српски модел поступка према малолетницима је правосудне оријентације, јер је у основи конструисан као *кривични поступак* – у њему се решава о кривичном делу, тј. његов предмет је *causa criminalis*, има типичне кривичнопроцесне фазе, постоје две основне процесне странке, а одлуку доноси суд. Самим тим што је битно модификован у односу на општи кривични поступак, поступак према малолетницима у Србији се сматра *посебним кривичним поступком*. Све битније модификације у поступку према малолетницима у Србији (попут посебне улоге органа старатељства, ширег

деловања начела опортунитета кривичног гоњења, краћих рокова трајања притвора, другачије терминологије итд.) суштински су засноване на тенденцији да се малолетник заштити, односно да добије повољнији кривичнопроцесни положај у поређењу са пунолетним окривљеним против којег се води кривични поступак. Из ових основних констатација би произишао закључак да наш поступак према малолетницима у највећој мери представља одговарајућу комбинацију елемената правосудног и заштитничког модела, па би се суштински и могао означити као *модификовани правосудни модел*.

2.4. Партиципативни модел

Партиципативни модел се карактерише неформалношћу и тзв. минималном интервенцијом. У овом моделу кључна је улога оних субјеката који се више, односно претежно баве едукацијом и комуникацијом него класичним кривичнопроцесним поступањем.

Партиципативни модел у многим аспектима испољава доста сличности са корпоративним моделом. Типичним представником партиципативног модела сматра се Шкотска. С друге стране, овде треба имати у виду да је шкотски систем познат и по томе да се под одређеним условима у поступку решава како проблематика кривичног дела малолетника, тако и одређено понашање које не представља кривично дело, већ се ради о тзв. антисоцијалном понашању, а што је поприлично дубиозно са становишта деловања класичног начела законитости.

2.5. Модел контроле делинквенције

Модел контроле делинквенције је веома изражени антипод заштитничком моделу, иако је у оба модела одговарајућа *заштита* примарни циљ поступка према малолетним учиниоцима кривичних дела, односно официјелног реаговања на малолетничку делинквенцију. Код заштитничког модела је основни циљ заштита самог малолетника према коме се води кривични поступак, док је доминантни циљ модела контроле делинквенције да се друштво заштити од малолетничке делинквенције. То, у ствари, значи да би се овај модел могао означити и као модел „заштите од малолетничке делинквенције“, који се испољава као механизам одговарајућег стриктног, односно можда чак и ригорозног реаговања на малолетничку делинквенцију, да би се на такав начин друштво, односно оне друштвене вредности које се иначе штите кривичним правом ефикасно заштитиле и од тог облика делинквентног понашања.

Модел контроле делинквенције се у основи дефинише као „инсистирање на регуларном кривичном гоњењу малолетних учинилаца кривичних дела, који подразумева изразито пунитивни приступ, веома сличан поступању у односу на пунолетне учиниоце кривичних дела (Hartjen, 2008,

24). Овај модел је, осим у САД, присутан и у неким другим државама, па се тако у новије време и Мађарска категорише као земља чије правосуђе за малолетнике може бити сврстано у овај модел.⁷

У суштини, модел контроле делинквенције се одликује настојањем да се у циљу доследног остваривања опште заштитне функције кривичног законодавства, у односу на малолетне учиниоце кривичних дела реагује „примерним“ кривичним санкционисањем, што подразумева примену мање-више истоветних или веома сличних правила као и када се ради о пунолетним учиниоцима. То истовремено значи да се у оваквом моделу положај малолетника у кривичном поступку у највећој мери изједначава са положајем пунолетних окривљених, слично као што се то чини и у правосудном моделу. Међутим, за разлику од правосудног модела у којем је интенција да се малолетнику у највећој могућој мери ставе на располагање све оне процесне могућности које има и пунолетни окривљени, ради остварења начела правичног вођења кривичног поступка, у моделу контроле делинквенције је то резултат потпуно другачије концепције. Основна одлика тог модела је да се у њему тежи да кривичне санкције које се изричу малолетницима буду сличне онима које се изричу пунолетним окривљенима, тако да се и у односу на малолетничку делинквенцију, у циљу заштите друштва од вршења кривичних дела, реагује идентично као и када се ради о криминалитету пунолетних учинилаца. Наравно, и у оваквом моделу постоје одређене разлике између кривичноправног положаја малолетних и пунолетних учинилаца кривичних дела, попут другачијег система кривичних санкција, другачијих правила извршења кривичних санкција итд., али је начелна тенденција да те разлике буду минималне или бар не претерано значајне.

2.6. Корпоративни модел

Мада се у новијој теорији по правилу даје предност заштитничком моделу у односу на правосудни модел, он се ипак не прихвата консеквентно, већ се значајно модификује увођењем читавог низа нових садржаја у циљу што бољег реаговања на сложenu проблематику малолетничке делинквенције, што је посебно дошло до изражаја стварањем модификованог правосудног модела, али и неких других модела, попут корпоративног. Коришћење атрибута „корпоративни“ представља тековину енглеске криминолошке и правне науке и сматра се да га је теоријски први уобличио *Дон Прат*. Суштинске компоненте оваг модела поступка карактерише: 1) широка примена административног одлучивања; 2) покушај одвраћања од одвијања поступка пред класичним судом; 3) постојање и примену бројних алтернативних програма превенције и сузбијања малолетничке делинквенције; 4) заједничко деловање различитих државних и социјалних служби; те 5) системско интервенисање у циљу одвраћања малолетника од

⁷ *Ибидем*.

даље делинквентне активности, при чему се тежи ефикасној социјализацији малолетника (Filipčić, 1998, 42-44).

Значајну улогу у корпоративном моделу имају „специјалисти“ за поступање са малолетницима, и то не само у домену правосуђа, већ и у оквиру управних органа, којима се дају широка дискрециона права. Иначе, у многим земљама се посебно инсистира на специјализацији у оквиру полиције, када је у питању решавање случајева малолетничке делинквенције. Сматра се да селекција полицајаца који ће се бавити малолетничком делинквенцијом мора да буде веома пажљива, а, уопштено посматрано, неопходно је да полицајац специјалиста за малолетне делинквенте испуњава следеће услове: „1. он/она мора да има жељу да буде полицајац за малолетнике, те да показује склоност за бављењем том облашћу полицијске делатности; 2. његова/њена едукација подразумева висок професионализам и минимално двогодишње школовање, са курсевима из социологије, психологије, криминологије и вештине расуђивања; 3. он/она мора поседовати способност прилагођавања тимском раду и 4. он/она мора испољавати способност комуникације са савременом омладином, те да буде искрено заинтересован да пружи помоћ малолетној жртви, сведоку или учиниоцу кривичног дела (Schultz & Beckman, 1992, 224).“

2.7. Модел минималне интервенције

Основна одлика модела „минималне интервенције“, односно минималног службеног интервенисања у односу на малолетног учиниоца кривичног дела, изразито настојање да се у највећој могућој мери избегне негативна стигматизација малолетника, до чега долази вођењем класичног поступка према њему. Ово се претежно постиже изразитим промовисањем тзв. диверзионих поступања, као и сличних облика избегавања формалног кажњавања, односно кривичног санкционисања, као и класичне кривичне процедуре уопште, односно других официјелно устројених поступака који воде класичном кривичном санкционисању.

Суштина модела минималне интервенције је у означавању примене класичних кривичноправних норми у односу на малолетног учиниоца кривичног дела, као својеврсног *ultima ratio*. Норме кривичног права се у односу на малолетног учиниоца, сходно правилима модела минималне интервенције, примењују само онда када није могуће случај решити на други блажи и за малолетника мање „неугодан“ начин, а и онда када дође до примене кривичноправних норми тежиће се „минималном интервенисању“. Сходно овој „филозофији“, сматра се да је у многим случајевима свака интензивна интервенција државе потенцијално контрапродуктивна за будућу рехабилитацију малолетног учиниоца кривичног дела, па се стога у оваквом моделу посебно наглашава потреба за посебном „вансудском реакцијом“ (Cavadini & Dignan, 2007, 206).

На усвајању модела минималне интервенције посебно указују међународни инструменти попут *Конвенције о правима детета*, односно надзорно тело које прати њену примену у државама уговорницама, *Комитет за права детета*. Наведено тело, инсистира да примену диверзионих модела (механизма), којима се омогућава скретање са класичне кривичне процедуре, треба размотрити у свим случајевима осим када безбедност друштвене заједнице, услед вршења тежих кривичних дела, налаже вођење редовног кривичног поступка.⁸ Државама чланицама је остављено дискреционо право за креирање диверзионих механизма – мера и програма, при чему је важно обезбедити и поштовање и заштиту права детета. У складу са наведеним, Комитет за права детета донео је и *Општи коментар бр. 24(2019) Комитета за права детета о правима детета у систему правосуђа по мери детета*⁹ којим предвиђа да држава чланица треба да обезбеди широки спектар мера како би се осигурало да се са децом поступа на начин који је пропорционалан околностима и учињеном делу, а за њихову добробит, што обухвата јасно израђене разноврсне програме који се спроводе у друштвеној заједници, који подразумевају, пре свега, јачање мреже подршке детету у породици и заједници, а могу обухватити старање, саветовање и надзор, програме за школовање, стручно оспособљавање и друге мере. Комитет у тачки 18 *Општег коментара бр. 24 (2019)* посебно наглашава да:

- Диверзионе мере треба користити само онда када постоје убедљиви докази да је дете починило предметно дело, када оно слободно и добровољно признаје своју одговорност, без застрашивања и притиска, док се ово признање неће употребити против њега у било ком будућем судском поступку;
- Слободни и добровољни пристанак детета на диверзиону меру треба да се заснива на адекватним и специфичним информацијама о природи, садржају и трајању мере, као и на разумевању последица несарадње или неиспуњавања диверзионе мере;
- Закон треба да прописује случајеве у којима је употреба диверзионе мере могућа, а одговарајуће одлуке полиције, тужилаца и/или других служби требало би да буду законски регулисане и подложне поновном разматрању. Сва службена лица и актери државе који учествују у диверзионим поступцима требало би да прођу кроз одговарајућу обуку и да добију одговарајућу подршку;
- Детету се даје прилика да затражи правну, или другу одговарајућу помоћ у погледу диверзионе мере коју су му понудили надлежни органи, као и могућност поновног разматрања мере;

⁸ *The United Nations and Juvenile Justice: A Guide to International Standards and Best Practice, loc.cit, supra*, n. 12, IV, para. 168.

⁹ Општи коментар бр.24(2019) о правима детета у систему правосуђа по мери детета којим се мења Општи коментар бр. 10(2007) (*Committee on the Rights of the Child General Comment No. 24 (2019), replacing General Comment No. 10 (2007) on children's rights in juvenile justice, Geneva, 18 September 2019*).

- Диверзионе мере не би требало да укључују лишење слободе;
- Резултати вршења диверзионе мере требало би да има дефинитивно и коначно затварање случаја. И ако се поверљиви подаци о диверзионој мери могу чувати у административне, ревизорске, истражне и истраживачке сврхе, не треба их посматрати као кривичне осуде, нити би требало да за последицу имају упис детета у кривичну евиденцију.

У складу са међународним стандардима и законодавац Републике Србије дао је могућност малолетном учиниоцу кривичног дела да заузме положај субјекта који „процењује“, има право да буде информисан, одлучује и прихвата да преузме одговорност за своје поступке. У том смислу ако малолетник прихвати такву врсту одговорности, у општем али првенствено у сопственом најбољем интересу (Кјурски, 2019, 621) и испуни васпитни налог, јавни тужилац за малолетнике одбациће кривичну пријаву и то управо применом начела опортунитета, тј. скретањем са класичног кривичног поступка. Поред ове могућности на иницијативу јавног тужиоца за малолетнике о примени васпитних налога, може одлучити и судија за малолетнике у припремном поступку, уз важно ограничење да максимална примена васпитних налога може трајати максимално до шест месеци. Приликом избора васпитног налога надлежни јавни тужилац за малолетнике и судија за малолетнике увек ће сагледати у целини интерес малолетника и оштећеног. Наведено је из разлога, јер суштина примене васпитног налога и његово прихватање од стране малолетника, као и оштећеног уколико се ради о васпитном налогу: „поравнање са оштећеним како би се надокнадом штете, извињењем, радом или на било који други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела“, како је то законом установљено, није у кажњавању, већ у јачању његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела, препознавању потреба малолетника, пружању малолетнику могућност да прихвати одређени систем вредности, а са друге стране у великој мери и промењена улога оштећеног и то у смислу његовог активног укључивања у примену превасходно првог васпитног налога, поравнања са оштећеним (Стевановић, 2022, 92).

2.8. Модел ресторативног правосуђа

Модел ресторативног правосуђа се заснива на у суштини рационалној, али често исувише идеализованој концепцији по којој је у сваком кривичном поступку, а нарочито у поступку који се води према малолетном учиниоцу кривичног дела, увек посебно приоритетно питање решавање конфликта између учиниоца и жртве кривичног дела, и то на начин који је примарно вансудског карактера, односно своди се на решавање тог примарног конфликта на начин који није „класичан“ са становишта уобичајених правила кривичног поступка.

Циљ модела ресторативног правосуђа је да учинилац буде *социјално реинтегрисан*, применом мера које подразумевају одговарајуће учешће у поступку следећих основних субјеката: 1) жртве кривичног дела, 2) самог учиниоца, као и 3) шире друштвене заједнице. У земљама које примењују овај модел, попут Новог Зеланда, односно чији правни системи садрже јаке елементе модела ресторативног правосуђа и које сматрају посебно значајним такав тзв. ресторативни приступ, од посебне су важности одређене специфичне активности, попут медијације, односно одговарајућег посредовања између учиниоца кривичног дела и жртве, реализовање тзв. породичних конференција, као и других приступа који укључују и подразумевају јачање везе између чланова локалне заједнице (Cavadini & Dignan, 2007, 206-207). Такође, како то сматрају неки аутори попут Ђопић (2015, 88) у основи су се искристалисала три ресторативна приступа: 1) посредовање између жртве и учиниоца (овај приступ се првенствено примењује у земљама Европе и Северној Америци, 2) приступ породичних и друштвених расправа (овај приступ најзаступљенији је у Аустралији, Новом Зеланду али и у неким државама Европе) и 3) кругови миротворства (у примени у Северној Америци).

Иако је модел ресторативног правосуђа поникао на општој критици класичног кривичноправног система он се не може у основи посматрати као његова супротност и ова два модела у основи могу коегзистирати и модел ресторативног правосуђа може да добије различите форме: од мера диверзионог карактера којима се омогућава скретање са класичног кривичног поступка, преко алтернативних санкција које у себи садрже ресторативни карактер, до делова постојећих кривичних санкција, односно до дела третмана лица осуђених на казну затвора. Начелна идеја ресторативног модела када се ради о деци и младима је да се, увек када је то објективно могуће, постигне одговарајуће *помирење* између малолетног учиниоца кривичног дела и жртве тог кривичног дела, што се сматра значајним како на општем социјалном нивоу, ради постизања стабилности и реда у друштву, тако и на посебном микросоцијалном нивоу, у циљу решавања породичних конфликта или сукоба између вршњака у мањим срединама и сл., чиме се тежи елиминисању или минимизирању опасности од будућих конфликта између истих лица, када се улоге учиниоца и жртве могу и променити, односно циљ је да се на тај начин смањи могућност за сукобе у оквиру исте породице или друге мање социјалне заједнице.

Иначе, програми поступања према малолетницима, који се заснивају на моделу ресторативног правосуђа почели су у Србији да се развијају почетком 2000-тих и имали су превасходно експериментални карактер. Са успостављањем одговарајућег законодавног оквира и увођењем у систем васпитних налога као мера условљеног опортунитета они су нашли своје место и у систему државног реаговања на криминалитет малолетника. Да би се у пракси примена ових модела унапредила од изузетног значаја је и сам избор једног или више васпитних налога, односно могућност да се они у

конкретној локалној заједници и примене према малолетнику, као и да се успостави неопходна сарадња са малолетником и његовим родитељима (односно законским заступником) и надлежним органом старатељства, односно целом локалном заједницом која мора да препозна зачај оваквих процедура и мера (Стевановић, 2006, 66). Имајући у виду, како ставове појединих теоретичара, тако и резултате сачињених анализа, можемо уочити да се у Србији и даље мере и процеси ресторативног карактера примењују спорадично и прилично споро улазе у систем реговања (Ћопић, 2015, 276). Такође, на основу налаза појединих истраживања попут: „Анализе утицаја примене Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006. до 2020. године“ и „Анализе нормативног и институционалног оквира у области правосудја по мери детета“ можемо закључити да поред недовршеног нормативног оквира,¹⁰ непосредне проблеме у примени представља и подела надлежности између правосудног и сектора социјалне заштите што спречава адекватно планирање буџета и обезбеђивање довољних средстава за стварање услова за примену свих васпитних налога на целој територији Републике Србије (Стевановић & Вујић, 2018, 191-194). Са друге стране према резултатима студије о праћењу исхода спровођења васпитних налога, малолетници позитивно оцењују своја искуства и већину васпитних налога препознају као нешто корисно (Цамоња-Игњатовић, & Хрнчић, 2017, 59-78) и зато нас посебно забрињава опадајући тренд примене првог васпитног налога поравнања са оштећеним, док тренд раста примене укључивања без накнаде у хуманитарни рад није праћен сразмерно позитивном оценом професионалаца о капацитетима за примену овог васпитног налога у пракси (Анализа, 2022, 41).

2.9. Неокорективни модел

За неокорективни модел се истиче да је заснован на посебном фаворизовању идеологије *права и поретка*, односно „права и реда“, те да, сходно томе, почива на идеји да малолетни учиниоци кривичних дела, односно уопште млади делинквенти морају бити доследно суочени са свим консеквенцама својих поступака, тако да они неизоставно морају сносити одговорност за своја кривична дела, при чему се такво фаворизовање одговорности, не лимитира на саме малолетне учиниоце, већ се на одговарајући начин протеже и на њихове родитеље.¹¹ Тако, на пример,

¹⁰ *Правилник о примени васпитних налога* којим су сва наведена питања требала да буду прецизније регулисана и чије је доношење предвиђено самим законом још увек, и након осамнаест година примене закона, није донет. Наведено је у пракси, поготово у првим годинама примене закона, довело до тога да „надлежни јавни тужиоци и судије за малолетнике прилично оклевају да васпитне налоге одређују само на темељу постојећих законских норми а без подзаконског акта на чије доношење упућује сам закон“ (Шкулић, 2020, 381).

¹¹ *Ибид.*, стр. 207.

родитељи малолетних учинилаца кривичних дела у неким земљама, попут Енглеске и Велса, у неким случајевима могу постати објект одређеног интервенисања, тј. примене на њих одређених мера којима се реагује због кривичних дела која су учинила њихова деца.¹²

Неокорективни модел се повезује, на шта указују и професор Шкулић (2015, 50) и са концепцијом о „антисоцијалном понашању“ као могућем предмету поступка према малолетницима, па је тако основна логика садржана у доктринарним поставкама овог модела, да ако се већ сам малолетник може санкционисати због понашања које само по себи није кривично дело, али је „антисоцијалног“ карактера, онда је то могуће и у односу на његове родитеље, који се тако на одговарајући начин чине одговорним за антисоцијално или делинквентно понашање свог детета.

Овај приступ понекад асоцира на основне концептуалне поставке правосудног модела. Међутим, основна разлика између неокорективног модела и правосудног модела заснована је на њиховом различитом циљу – док је основни циљ неокорективног модела да се на малолетничку делинквенцију реагује веома пунитивно, при чему је примарна сврха реаговања да се друштво заштити од кривичних дела малолетника, а што у пракси резултира честим изрицањем малолетнику мера које се свде на лишење слободе, основни циљ правосудног модела је да малолетник према којем се води кривични поступак располаже идентичним процесним правима као и пунолетни окривљени.

3. ПРИМЕНА ОСНОВНИХ ПОСТАВКИ И ЕЛЕМЕНАТА ПОЈЕДИНИХ МОДЕЛА У НАЦИОНАЛНИ СИСТЕМ ПРАВОСУЂА ЗА МАЛОЛЕТНИКЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Сви претходно објашњени основни модели поступка према малолетницима представљају тзв. чисте моделе, односно одговарајуће шаблонизоване *теоријске конструкције*, засноване на анализирању доминантних процесних и правних механизма у појединим земљама којима се реагује на малолетничку делинквенцију, те сврставању појединих законодавстава међу конкретне теоријски формулисане моделе, сходно оцени које особине, преовлађују у позитивним законодавствима која су предмет теоријске нормативне анализе. Не само што дефинисање различитих модела није апсолутног карактера, што се лако може уочити и у различитом приступу појединих аутора овом питању, већ није лако, односно практично је скоро немогуће уочити државе чији правни системи стриктно и искључиво припадају неком од изложених модела. То, у ствари, значи да је у односу на поједине правне системе могуће само одредити којем моделу конкретни систем доминантно припада, у смислу преовлађивања у систему оних елемената који су типични за конкретни модел, а по правилу није могуће да

¹² *Ибидем.*

се конкретни национални систем може неспорно и у потпуности сматрати оживотворењем баш тачно одређеног модела, а без постојања икаквих примеса и елемената другог модела, односно других модела, већ је само могуће установити ком моделу је конкретно законодавство „најсличније“. То се чини према броју карактеристичних елемената за које се оцени да доминирају у конкретном законодавству, те се оно сходно томе сврстава у неки од постојећих теоријских модела поступка према малолетницима, односно официјелног поступања према малолетним делинквентима и облицима реаговања правног система на малолетничку делинквенцију.

У основи су два модела поступка према малолетницима карактеристична или најкарактеристичнија: 1) заштитнички модел и 2) правосудни модел. Други модели само представљају одговарајућа одступања од ових основних модела, односно они се испољавају као њихова надградња и модификација. Такође, у теорији се истиче и да су многе државе у своје системе унеле одређене битне елементе модела минималне интервенције, као што је то, на пример, случај са Аустријом и Немачком (Dünkel & Pruin & Grzywa, 2010, 1634–1635) што такође представља и пример одговарајуће „мешавине“ елемената различитих модела у оквиру конкретних позитивноправних модела, односно законодавстава.

Већина савремених поступака према малолетницима и уопште кривичноправних система за малолетнике одликује се тиме да у њима преовлађују елементи једног од теоријски конципираних модела и одговарајуће елементе једног или више других модела малолетничког правосуђа. Такав је случај и са нашим малолетничким кривичним правосуђем, односно материјалним и процесним кривичним правом Србије, које се примењује у односу на малолетне учиниоце кривичних дела. Према својим доминантним обележјима систем малолетничког правосуђа у Србији, односно поступак према малолетницима, као и систем кривичног санкционисања и примењивања других мера, претежно представља одговарајућу комбинацију заштитничког и правосудног модела. Прецизније, према многим својим елементима, наш систем испољава врло упадљиве сличности са *модификованим правосудним моделом*, што је посебно упадљиво јер је поступак према малолетницима суштински устројен као кривични поступак, без обзира на то што се формално, односно термилошки не обележава као „кривични“, али уз читав низ одступања од класичних кривичнопроцесних правила. Ту, на пример, спадају: другачија стадијумска конструкција процедуре, постојање бројних изузетака од неких класичних кривичнопроцесних принципа (на пример, нека одступања од начела акузаторности), давање већег значаја неким принципима кривичног поступка (на пример, начело опортунитета кривичног гоњења), одступање од правила да исти судија не може поступати у различитим процесним стадијумима, јер за разлику од општег кривичног поступка, у којем је судија који је водио истрагу апсолутно искључен од могућности да у истом кривичном поступку учествује као председник или члан већа, у поступку

према малолетницима је баш обрнуто, исти судија за малолетнике води припремни поступак према малолетнику те потом председава већем за малолетнике у наредној процесној фази, као и бројне друге особености које суштински представљају модификовање правосудног модела. Са друге стране, механизми за примену начела опортунитета кривичног гоњења су већ сами по себи израз принципа минималног интервенисања, што је основно обележје *модела минималне интервенције*, а када се кривично негоњење малолетника, односно обустава претходно већ покренутог поступка према њему условљава испуњењем одређених обавеза које се тичу измирења са оштећеним, односно подразумевају тзв. поступак медијације, наш систем испољава елементе ресторативног правосуђа, односно *ресторативног модела* (Шкулић, 2015, 52).

4. ЗАКЉУЧАК

Чињење кривичних дела је једна од најинтересантнијих, а често и најинтригантнијих манифестација људског понашања. Друштво без криминалитета је по свему судећи утопија, и то вероватно далеко већа него што би то било „бескласно друштво“, неко ново „царство слободе“, некакво „бесконфликтно друштво“, сведено на „глобалну социјалну нирвану“, или било који други облик „раја на земљи“.

Када кривична дела чине лица која припадају најмлађим слојевима становништва, то онда увек изазива далеко већу пажњу и сматра се посебним друштвеним проблемом, односно проблемом у правном систему који је као такав увек у „фокусу“ нарочите пажње, почев од тривијалних новинских наслова посвећених конкретним случајевима малолетничке делинквенције, до спровођења бројних социолошких, криминолошких, психолошких и других истраживања феномена делинквенције малолетника, што се често у пракси своди на штетни сензационализам када је реч о масовним медијима, а на неку врсту површне „моде“ у науци, када су у питању теоријска разматрања посвећена тој врсти делинквенције. С друге стране, веома је логично да како друштво, тако и правни систем поклањају појачану пажњу малолетничкој делинквенцији, јер су њене последице, дугорочно посматрано, потенцијално веома тешке, често и без обзира на тежину кривичног дела о којем се ради у неком конкретном случају.

Наиме, искуство и подаци из праксе јасно указују да далеко највећи број пунолетних „криминалаца“ или, можда терминолошки нешто коректније, „пунолетних учинилаца кривичних дела“, а нарочито када се ради о тзв. каријерним учиниоцима, односно „професионалним криминалцима“, своју криминалну „каријеру“ започиње у доба одрастања и сазревања, односно у време када су, кривичноправно посматрано, били малолетници, а некада чак и деца.

Иако се у неким криминолошким истраживањима, која сувише буквално користе постојећу официјелну статистику,¹³ погрешно наводи да је стопа поврата код малолетника веома скромних 17–18%, она у ствари, по свему судећи, износи између 70 % и 80%, што је поприлично више него и иначе, свакако немалих, око 50% рецидивизма пунолетних лица. До тога долази зато што се малолетник формално и статистички третира као рецидивиста једино онда када му је за неко кривично дело изречена кривична санкција, а он онда, након тога, док је још увек малолетан, поново учини кривично дело, за које му се изрекне кривична санкција током трајања периода његовог малолетства. Таква статистика не узима у обзир ни поступање према начелу опортунитета кривичног гоњења, које се широко примењује у односу на малолетнике, а када се, такође, неспорно ради о кривичном делу малолетника, без обзира на то што оно није праћено и изреченом кривичном санкцијом, нити овакво вођење статистике рецидивизам третира у његовом реалном животном смислу као чињеницу да исто лице поново чини кривично дело, већ се поврат посматра искључиво формално, па тако када малолетник који је претходно учинио кривично дело поново учини кривично дело након што је већ постао пунолетан, он се у формалном смислу не сматра рецидивистом, иако он то фактички јесте.

Ако пак анализирамо структуру и динамику овога типа криминалитета у Србији према званичној статистици, која превасходно бележи ативности органа овлашћених за превенцију и сузбијање криминалитета малолетних учиниоца кривичних дела, регистровани криминалитет гледано у целини не показује карактеристике које би захтевале хитно реаговање и „драматичан заокрет у деловању субјеката формалне социјалне контроле“ како то сматрају теоретичари попут професора Игњатовића (2015, 34-35). Иначе, за анализу динамике и структуре малолетничког криминалитета од изузетног је значаја дефинисати јасне и упоредиве индикаторе попут стопа малолетничко криминалитета¹⁴ на чему инсистира и Републички завод за статистику (Стевановић, 2012, 51-52). Са друге стране очигледни су трендови који се пре свега огледају, не у повећаном броју учињених кривичних дела (тако је нпр. у 2013 години према малолетним учиниоцима кривичних дела у Србији било поднесено 3844 кривичних пријава, а 2022. године 2410, што је драстични пад али се ови бројеви морају посматрати у светлу односа стопе малолетничког криминалитета, као и његовог односа према стопи општег криминалитета), већ у донекле промењеној структури кривичних дела учињених од стране малолетних учиниоца. Последњих година се посебно запажа смањење, иначе доминантних имовинских кривичних дела учињених од стране малолетника

¹³ Иначе, та стопа је, према званичној статистици, последњих година била између 12% и 14%, а чак је у последњих пет година пала на нешто мање од 10 %.

¹⁴ Стопа малолетних учиниоца кривичних дела којима је изречена нека од кривичних санкција на 100.000 дечије популације у држави којој се прати, или опште популације свих малолетних лица узрасне доби од четрнаесте до навршене 18 године живота.

(у 2022. години поднето је 1188 кривичних пријава против имовине, што је по први пут мање од 50% у односу на све поднете кривичне пријаве у датој години) и раст кривичних дела са елементима насиља (тако нпр. у 2022 према малолетним учиниоцима кривичних дела поднето је 360 кривичних пријава за кривична дела против живота и тела, 92 кривичне пријаве за кривична дела против брака и породице, од чега 91 за кривично дело насиља породици, 250 кривичних пријава против јавног реда и мира, од чега 232 кривичне пријаве за кривично дело насилничко понашање и 41 кривична пријава за кривична дела против полне слободе), као и широка лепеза кривичних дела учињена од лица у узрасту од 14 до 18 година.¹⁵

Осамнаест година примене *Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, без иједне измене и допуне, доказ је једног успешног законодавног подухвата у кривичноправном систему и времену у коме је он изведен. Када је овај закон усвајан представљао је „пионирски“ подухват успостављања јединственог система малолетничког кривичног правосуђа у складу са релевантним међународним стандардима тога времена, а који је уважавао и дотадашњи развој малолетничког кривичног права у Републици Србији. Поред тога, чињеница да је до данашњих дана закон опстао неизмењен, указала је и на значај флексибилности система малолетничког кривичног правосуђа у Републици Србији, а које је у пракси у великој мери успело да „премости“ све проблеме које је са собом донело кашњење у његовом усклађивању са Уставом и другим законима, као и до данашњих дана, изостанак појединих подзаконских аката неопходних за пуну примену појединих законских института. Ипак, податак да су проблеми препознати у бројним научним и стручним радовима и анализама (од стране праксе, науке и правне догматике), идентификовани већ након неколико иницијалних година „уходавања“ система, указује да би релевантност одговора на криминалитет малолетника требала бити унапређена, како доношењем новог законског решења – новог закона, тако и његовом ефикаснијом применом у пракси.

Лепа мисао да је *дете отац човека* добро објашњава суштину одрастања и сазревања, али она указује и на опасност која настаје када правни систем не реагује сасвим адекватно на проблем малолетничке делинквенције, јер онда такво „дете“ одраста у пунолетног и по друштво далеко опаснијег учиниоца кривичних дела. И због наведеног и наше ново „кривично право за малолетнике” - материјално, процесно и извршно, мора да настоји да се оствари добар баланс између потребе да се задрже добра и у пракси проверена нормативна решења, а да у исто време отклони и неке очигледне пропусте и недостатке (Шкулић, 2015, 66).

¹⁵ Сви подаци преузети су из Билтена Републичког завода за статистику: *Малолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2022 – Пријаве, оптужења и осуде*, Београд 2023.

Литература

- Бауер, В. 1997. Југославенско кривично процесно право, књига прва – Увод у теорију кривичног процесног права, Загреб.
- Bloch, H. A. & Geis, G. 1965. *Man, Crime and Society*, New York: Random House.
- Cavadini, M. & Dignan, J. 2007. *The Penal System*, 4th Edition, London: Thousand Oak.
- Conkin, J. E. 1981. *Criminology*, New York: Macmilan Publishing CO. Inc.
- Dünkel, F. Pruin, I. Grzywa, J. „Sanctions systems and trends in development to sentencing practices“, in: Dünkel, F. Grzywa, J. Horsfield, P. Pruin, I. 2010. *Juvenile Justice Systems in Europe—Current Situation and Reform Development*, Vol. 4, *Schriften zum Strafvollzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie*, Band 36/4, Forum Verlag Godesberg, Greifswald.
- Filipčić, K. 1998. *Obravnavanje mladoletnih delinkventov*, Ljubljana.
- Freeman, M. D. A. 1983. *The Rights and Wrongs of Children*, London.
- Goldson, B. (Ed.) 2008. *Dictionary of Youth Justice*, London: Willan Publishing, London.
- Hartjen, C. A. 2008. *Crime and Justice a Global Inquiry*, New Jersey, London: Rutgers University Press, New Brunswick.
- Newburn, T. 2007. *Criminology*, London: Willan Publishing.
- Sauer, W. 1950. *Kriminologie*, Berlin: Walter de Gruyter & CO.
- Schultz D. O. & Beckman, E. 1992. *Principles of American Law Enforcement and Criminal Justice*, Placerville, California.
- Sheridan, W. H. 1966. (in cooperation with National Council on Crime and Delinquency and National Council of Juvenile Court Judges), Washington.
- Sheridan, W. H. 1966. (in cooperation with National Council on Crime and Delinquency and National Council of Juvenile Court Judges), Washington.
- Shoemaker, D. J. 1990. *Theories of Delinquency, An Examination of Explanation of Delinquent Behavior*, New York – Oxford.
- Škulić, M. „National Report Serbia“: pp. 803-828, in: Dünkel, F. Grzywa-Holten, J. Horsfield, P. Pruin, I. 2015. *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters – A stock-taking of legal issues implementation strategies and outcomes in 36 European countries*, Vol. 2, Band 50/2, *Schriften zum Strafvollzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie*, Greifswald.
- The United Nations and Juvenile Justice: A Guide to International Standards and Best Practice, loc. cit, supra, n. 12, IV, para. 168.
- Winterdyk, J. A. 2002. *Juvenile Justice Systems, International Perspectives*, 2nd Edition, Toronto: Canadian Scholars Press.
- Zermaten, J. 1994. „Face a l’evolution des droits de l’enfant, quell systeme judiciaire: systeme de protection ou systeme de justice?“, *Revue international de criminologie et de police techniue*.
- Билтена Републичког завода за статистику, 2023. Малолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2022 – Пријаве, оптужења и осуде, Београд.
- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, “Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005.
- Игњатовић, Ђ. 1997. *Криминолошко наслеђе*, Београд: Полицијска академија, (оригиналан извор: Shaw, R. C.& Mc Kay D. H. 1942. *Juvenile Delinquency and Urban Areas*, Chicago.
- Игњатовић, Ђ. 2015. „Криминалитет малолетника: стара тема и нове дилеме. стр. 19-37. у: Стевановић, И. (ур.) *Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

- Карић, Т., Протић, С., Колаковић-Бојовић, М., Параушић, А., Дрндаревић, Н. Анализа утицаја апримене Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006. до 2020. године, 2021. Београд: Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији & Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Кјурски, Ј. 2019. "Малолетничка делинквенција и кривичноправне мере супростављања", у: Бејатовић, С. (ур.) Измене у кривичном законодавству и статусу носилаца правосудних функција и адекватност државне реакције на криминалитет (међународни правни стандарди и стање у Србији), Златибор - Београд: Српско удружење за кривично правну теорију и праксу & INTERMEX, стр. 603-624.
- Колаковић-Бојовић, М. & Стевановић, И. & Вукићевић, В. 2022. Анализа нормативног и институционалног оквира области правосуђа по мери детета. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања (документ доступан на сајту Института: <http://institutecsr.iksi.ac.rs/346>).
- Конвенција о правима детета (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 44/25), 1990.
- Обретковић, М. 1995. „Кривични поступак према малолетницима (начела поступка и заштита права окривљеног)“, Зборник Српског удружења за кривично право Актуелна питања малолетничке делинквенције, Копаоник.
- Општи коментар бр.24(2019) о правима детета у систему правосуђа по мери детета којим се мења Општи коментар бр. 10(2007) (Committee on the Rights of the Child General Comment No. 24 (2019), replacing General Comment No. 10 (2007) on children’s rights in juvenile justice, Geneva, 18 September 2019).
- Стевановић, И. & Вујић, Н. 2018. "Малолетни учиниоци кривичних дела и алтернативне кривичне санкције", у: Бејатовић, С. (ур.) Алтернативне кривичне санкције, Београд: Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији, стр. 187-198.
- Стевановић, И. & Павићевић, О. 2015. „Ризична понашања деце и младих – ризик и отпорност“. стр. 293-307. у: Стевановић, И. (ур.) Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања,
- Стевановић, И. 2006. „Нова законска решења о малолетницима: значај алтернатива институционалном третману (у светлу реинтеграције извршилаца и оснаживање жртве“, Темида, бр. 1. година 9. стр. 61-61.
- Стевановић, И. 2012. „Кораци ка унапређењу система евиденције, прикуљања и праћење података од значаја за статистику у оквиру система малолетничког правосуђа у Републици Србији, Темида, бр. 3. година 15. стр. 49-65.
- Стевановић, И. 2022. „Ванинституционалне мере и други инструменти реакције на малолетничку делинквенцију и малолетничко кривично законодавство (испуњена очекивања или не). У: Турањанин, В. & Чворовић, Д. (ур.) Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно законодавство (испуњена очекивања или не?), Златибор – Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу & INTERMEX, стр. 83-98.
- Топић, С. 2015. Ресторативна правда и кривичноправни систем (теорија, законодавство и пракса). Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Устав Републике Србије, "Службени гласник Републике Србије", бр. 98/2006.

- Цамоња-Игњатовић, Т. & Хрнчић, Ј. 2017. "Праћење исхода спровођења васпитних налога за младе у сукобу са законом", Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, бр. 1. стр. 59-78
- Шкулић, М. 2024. Малолетничко кривично право, 3. издање, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Шкулић, М. & Стевановић, И, 1999. Малолетни делинквенти у Србији – нека питања материјалног, процесног и извршног права. Београд: Југословенски центар за права детета.
- Шкулић, М. 2015. "Реформа малолетничког кривичног права у Србији". стр. 39-68. у. Стевановић, И. & Павићевић, О. 2015. Малолетници као учиниоци кривичних дела и прекршаја, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Шкулић, М. 2022. Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Београд: „Службени гласник“.

THE BASIC FORMS OF CRIMINAL JUSTICE RESPONSE TO JUVENILE DELINQUENCY IN DOCTRINAL AND COMPARATIVE LEGAL PERSPECTIVE

Prof. Milan Škulić, PhD

Professor at the Faculty of Law, University of Belgrade, Judge of the Constitutional Court, skulic@ius.bg.ac.rs, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4515-1852>

Ivana Stevanović, PhD

Senior Research Fellow, Director of the Institute of Criminological and Sociological Research, ivanacpd@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4588-3447>

Abstract: *When individuals from the youngest demographics commit crimes, it always attracts much greater attention and is viewed as a distinct social problem or a legal issue that is consistently under intense scrutiny. This ranges from insignificant newspaper headlines dedicated to specific cases of juvenile delinquency to the conduct of numerous sociological, criminological, psychological and other studies on the phenomenon of juvenile delinquency. Frequently, this leads to harmful sensationalism in the mass media and a kind of superficial trend in academia, regarding theoretical discussions on this form of delinquency. On the other hand, it is logical that both society and the legal system pay increased attention to juvenile delinquency, because its consequences, viewed in the long term, can be potentially very serious, often regardless of the severity of the crime in a particular case.*

The beautiful thought that a child is father of the man explains the essence of growing up and maturing, but it also points out the danger that arises when the legal system does not react adequately to juvenile delinquency, as such a "child" then grows into an adult who is far more dangerous to society as a perpetrator of crimes. Consequently, our new "juvenile criminal law" – substantive, procedural and executive, must strive for a delicate balance. It should preserve effective and established norms while also rectifying evident shortcomings and deficiencies.

The classification in the juvenile justice system and forms of basic legal or criminal justice responses to juvenile offenders, based on various models, is not only derived from normative analysis of different criminal systems in comparative law. It also fundamentally arises from certain theoretical concepts found in a range of studies focused on the criminal procedural aspects of juvenile delinquency.

It is crucial to recognize that certain procedural model usually comes with more or less specific substantive legal rules applied to juvenile offenders within that model. This can include varying types of sanctions and measures applied to minors (for instance, mediation is typical for a minimal intervention model, while fines and other "severe" penalties are typical in a non-corrective model). Additionally, there are legal provisions that may encompass not just criminal acts, but also antisocial behavior within a particular juvenile procedure. This feature is particularly notable in the participatory and non-corrective models.

In today's context, juvenile procedure and juvenile justice systems commonly are characterized by the predominance of elements from one of the theoretically conceived models and corresponding elements from one or more other models of juvenile justice. Such is the case with our juvenile justice system, including the substantive and procedural criminal law of Serbia which applies to juvenile offenders. Based on its dominant features, the juvenile justice system in Serbia, including procedures for juveniles, as well as the system of criminal sanctions and the application of other measures, predominantly represents an appropriate combination of protective and justice models. More precisely, according to many of its elements, our system shares significant similarities with a modified judicial model across various aspects. This is particularly noticeable because the juvenile procedure is fundamentally structured as a criminal procedure, despite not being formally or terminologically labeled as such. However, it deviates from traditional criminal procedural rules in numerous ways. On the other hand, the mechanisms for applying the principle of prosecutorial discretion are inherently an expression of the principle of minimal intervention, which is the basic characteristic of the minimal intervention model. Moreover, when the decision not to prosecute juvenile offenders or the termination of a previously initiated procedure against them, is conditioned on fulfilling certain obligations related to reconciliation with the victim or involves mediation, our system exhibits elements of restorative justice or a restorative model.

Key words: *juveniles, children, juvenile delinquency, criminal law, criminal procedural law.*